

Michał Dąbrowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
(University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland)
e-mail: m.dabrowski@uwm.edu.pl

ORCID: 0000-0001-7105-4012

Adam Piotr Obrycki

Izba Administracji Skarbowej w Białymstoku
(Tax Administration Chamber in Białystok, Poland)
e-mail: apobrycki@op.pl

ORCID: 0000-0002-6166-0630

DOI: 10.15290/mhi.2023.22.01.23

Proces formowania administracji skarbowej w województwie białostockim w okresie międzywojennym

ABSTRAKT

Celem artykułu jest przedstawienie procesu kształtowania administracji skarbowej w II Rzeczypospolitej na przykładzie województwa białostockiego. Praca badawcza skupia się na analizie aktów prawnych, których zadaniem było utworzenie sprawnych i nowoczesnych organów systemu podatkowego. Zdaniem autorów, należy wyróżnić trzy etapy omawianego procesu. Pierwszy, zakończony w 1922 r., to okres narodzin administracji oraz unifikacji dotąd funkcjonujących urzędów. Drugi, mający miejsce w latach 20. ubiegłego stulecia był definiowany przez stałą potrzebę reorganizacji struktur oraz chęcią pełnego wdrożenia założeń twórców pierwszych regulacji. Trzeci, przerwany wybuchem II wojny światowej, charakteryzował się dążeniami prowadzącymi do poprawy efektywności funkcjonowania systemu podatkowego. Cel badawczy zrealizowano dzięki zastosowaniu metody historyczno-prawnej. Dokonano krytycznej analizy materiałów archiwalnych znajdujących się w Archiwum Państwowym w Białymstoku: Zespół akt 4/53/0 Izba Skarbowa

w Białymstoku 1921-1939, Zespół akt 4/56/0 Urząd Skarbowy w Grodnie 1935–1939 oraz Zespół Akt 4/55/0 Urząd Skarbowy w Sokółce 1924–1939. Ponadto korzystano z takich publikacji jak: Dziennik Ustaw, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu oraz Monitor Polski. Analiza literatury przedmiotu, oraz przegląd czasopism fachowych, takich jak: „Czasopismo Skarbowe”, „Kalendarz Skarbowy” oraz prasy ogólnopolskiej i lokalnej – m.in.: „Ilustrowany Kurier Codzienny”, „Dziennik Białostocki”, „Przegląd Ostrołęcki”, „Głos Ziemi Grodzieńskiej”, „Wspólna Praca” pozwoliły na zrozumienie procesu historycznych uwarunkowań powstania administracji skarbowej, jako jednej z najważniejszych instytucji odradzającego się państwa polskiego.

The Beginnings of the Tax Administration in Białystok Province during the Years between the Two World Wars

ABSTRACT

The purpose of this article is to show the beginnings of the tax administration during the years between the two World Wars, using the Białystok Province as an example. The research work focuses on an analysis of the legislative process designed to create effective and modern tax administration. According to the authors, the process consists of three stages. The first stage, which ended in 1922, was the commencement of the administration and unification of the existing bodies. The second stage, which took place in the 1920s, was defined by the constant reorganization of the legal structures with the aim to fully implement the plans proposed by the authors of the legislative process. The third stage, interrupted by the outbreak of World War II, was characterized by efforts to improve the efficiency of the newly developed tax system. The historical-legal method was used to critically analyse archival sources, such as: Archive fonds 4/53/0 Izba Skarbowa w Białymstoku 1921–1939, Archive fonds 4/56/0 Urząd Skarbowy w Grodnie 1935–1939 and Archive fonds 4/55/0 Urząd Skarbowy w Sokółce 1924–1939 from the archive register of the State Archive in Białystok. Additionally, the following publications were used for analysis: Dziennik Ustaw, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu, Monitor Polski. In contrast, an analysis of the literature on the subject, and a review of professional journals, such as “Czasopismo Skarbowe”, “Kalendarz Skarbowy” and national and local press, including “Ilustrowany Kurier Codzienny”, “Dziennik Białostocki”, “Przegląd Ostrołęcki”, “Głos Ziemi Grodzieńskiej”, “Wspólna Praca”, allowed for understanding of the historical determinants of the creation of the tax administration, one of the most important institutions of the reborn Polish state.

Słowa kluczowe: administracja skarbowa, izba skarbowa, urząd skarbowy, kontrola skarbowa

Key words: tax administration, revenue administration regional office, tax office, tax control

Wstęp

Po odzyskaniu niepodległości sytuacja ekonomiczno-społeczno-polityczna odradzającej się Rzeczypospolitej była bardzo trudna. Wpływ na taki stan spraw miały przede wszystkim: wieloletnia rabunkowa polityka państw zaborczych, koszty I wojny światowej ponoszone przez społeczeństwo oraz konflikty polityczne i zbrojne toczone przez polskie władze w latach 1918–1921. Powyższa ocena powodowała, że obserwatorzy ówczesnej rzeczywistości byli skłonni kreślić wybitnie negatywne prognozy odnoszące się do państwa powracającego na mapę polityczną Europy. David Lloyd George, ówczesny premier Wielkiej Brytanii, mówił o „defekcie historii” w kontekście odzyskania przez Polskę niepodległości. Wielki ekonomista tamtej epoki, John Maynard Keynes, uważał Polskę za „ekonomiczną niemożliwość”¹.

Niejako na przekór tej sytuacji polskie władze przystąpiły do formowania nowoczesnych struktur państwowych. Utworzenie efektywnej administracji skarbowej było jednym z priorytetów tamtego okresu. Bez zapewnienia dochodów budżetowych na odpowiednim poziomie, trudno mówić o jakichkolwiek szansach na stworzenie wydolnego państwa.

Autorzy stwierdzili w literaturze przedmiotu brak publikacji na temat kształtowania się administracji skarbowej w województwie podlaskim. Luki w wiedzy dotyczące formowania organów podatkowych są również przeszkodą w rozumieniu ich współczesnej roli. Celem artykułu jest przedstawienie procesu tworzenia się administracji skarbowej w II Rzeczypospolitej w województwie białostockim. Ponadto analizie poddano zmiany w strukturze organizacyjnej, których celem był wzrost efektywności opisywanych instytucji. Do odpowiedzi na postawione problemy badawcze wykorzystano metodologię historyczno-prawną.

Początki administracji skarbowej w II Rzeczypospolitej

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, potrzeba zapewnienia dochodów budżetowych państwa była tak pilna, że brakowało możliwości oraz czasu na tworzenie własnej, spójnej administracji skarbowej. W teorii, państwo powinno najpierw stworzyć własny system podatkowy, a następnie organy odpowiedzialne za pobieranie danin. Brak środków w skarbie państwa spowodował, że zdecydowano o powołaniu władz, które tymczasowo oparły pobieranie podatków na przepisach państw zaborczych². W zakresie administracji skarbowej, łącznie z organizacją kontroli, wzorowano się na modelu rosyjskim. W carskiej

¹ Por. N. Davies, *Boże Igrzysko. Historia Polski*, Kraków 2005, s. 861-862.

² Por. D. Łaska, *Polska administracja skarbowa w latach 1918-2008. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2017, s. 36.

Rosji centralną władzą skarbową był Minister Finansów, zaś organami na obszarze państwa: Izby Skarbowe z podległymi im kasami, zarządy akcyz i skarbowej sprzedaży trunków oraz zarządy celne wraz ze strażą celną³.

Na mocy dekretu Rady Regencyjnej z 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskim, utworzono Ministerstwo Skarbu. Proces tworzenia polskiego aparatu skarbowego odbywał się stopniowo, aż do marca 1922 r. W II poł. września 1918 r. w ministerstwie została utworzona komisja, której zadaniem było przejście administracji skarbowej od zaborców oraz nabór kadr. 5 listopada dokonano przejścia urzędów i kas skarbowych w byłej okupacji austriackiej, natomiast 11 listopada 1918 r., na terenie byłej okupacji niemieckiej.

W tym czasie rozpoczęło również działalność 12 delegacji Ministerstwa Skarbu na obszar byłego Królestwa Kongresowego, utworzonych m.in. dla okręgów łomżyńskiego i suwalskiego⁴. Prezesem delegacji okręgu łomżyńskiego został dr Karol Góra⁵. W jej skład wchodził także:

- 1) sekretarz,
- 2) młodszy urzędnik,
- 3) trzech członków odpowiedzialnych odpowiednio za sprawy podatków bezpośrednich, podatków pośrednich i kasowości.

Podstawowym zadaniem wyżej wymienionego zespołu było sprawne przejście administracji skarbowej od władz okupacyjnych, opracowanie planów lokalizacji urzędów, a także określenie ilości etatów i zapewnienie składu osobowego urzędów. Dodatkowo miał zapewnić „odpowiednie lokale, urządzenia biurowe, materiały piśmienne, światło, opał, służbę pomocniczą itp.”⁶. Mimo wielkich trudności do 1 grudnia zostały uruchomione urzędy i kasy skarbowe na obszarach przejętych spod okupacji niemieckiej⁷.

Odmienne wyglądała sytuacja miasta Białegostoku i jego najbliższych okolic, okupowanych przez wojska niemieckie w początkach 1919 r. Tutaj okupacja przedłużała się ze względu na utrzymującą się niemiecką kontrolę nad węzłem i trasą kolejową ze wschodu do Prus Wschodnich. Mimo takiego stanu rzeczy, już 7 stycznia na obszar ten, dekretem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, rozciągnięto moc obowiązywania polskich przepisów skarbowych. Choć przygotowywano się do tego odpowiednio wcześniej, polska administracja przejęła władzę w Białymstoku dopiero 19 lutego 1919 r. W bardzo krótkim

3 Por. B. Markowski, *Administracja skarbowa w Polsce*, Warszawa 1931, s. 52-54.

4 H. Wiesenberg, *Wspomnienia z 1917-18 roku*, [w:] *Odrodzona skarbowość polska: zarys historyczny*, Warszawa 1931, s. 37-44; B. Markowski, *Administracja skarbowa w Polsce...*, s. 74-75; Idem, *Organizacja władz skarbowych*, [w:] *Odrodzona skarbowość polska...*, s. 51.

5 „Głos Białostocki” z 25 marca 1920 r., s. 3.

6 H. Wiesenberg, op. cit., s. 38-39.

7 Ibidem, s. 45.

czasie, bo już pod koniec lutego 1919 r., rozpoczął działalność Urząd Skarbowy w Białymstoku. Borykał się on z problemami organizacyjnymi. Jednym z nich był brak archiwów, akt i ksiąg skarbowych, które zostały wywiezione przez władze carskie i niemieckie⁸.

Pierwsza ustawa skarbowa z 1919 r.

W początkach 1919 r. zdawano sobie sprawę, że tymczasowa organizacja władz skarbowych, oparta na różnych formach organizacyjnych, nie może być efektywna. W związku z tym, jednym z najpilniejszych zadań, było stworzenie jednolitego systemu. Dlatego powołano komisję, która rozpoczęła pracę nad przygotowaniem ustawy o organizacji władz skarbowych. Ze względu na różnorodność ustawodawstwa skarbowego w poszczególnych dzielnicach postanowiono przygotować ustawę o charakterze ogólnym, która w przyszłości, wobec planowanych reform, mogła być modyfikowana za pomocą rozporządzeń. Jak opisuje Bolesław Markowski, członek kierownictwa Ministerstwa Skarbu i jeden z twórców ustawy, przyjęto następujące wytyczne: „Po pierwsze, oddzielenie administracji skarbowej od politycznej. Po drugie, utworzenie trzystopniowego ustroju władz: ministerstwo stanowi instancję III-cią, izby skarbowe w liczbie 12-14 są instancją II-gą; podległe izbie skarbowej, lecz ze względów praktycznych i rzeczowych odrębne od siebie urzędy miejscowe – do spraw podatków bezpośrednich i opłat, do spraw akcyzowych i monopolowych i kasy skarbowe działają jako organy instancji I-ej. Po trzecie, administracja ceł jest wyodrębniona i niepodporządkowana izbom skarbowym”⁹. Projektowany ustrój władz i urzędów skarbowych znacząco różnił się od systemu funkcjonującego w byłych państwach zaborczych.

Projekt ustawy został przyjęty przez Radę Ministrów 30 czerwca i przekazany do Sejmu Ustawodawczego 6 lipca. Ustawa o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych została jednogłośnie uchwalona przez Sejm 31 lipca 1919 r.¹⁰ W wyniku przyjętej ustawy oraz rozporządzeń do niej wydanych określono strukturę organizacyjną i zadania organów skarbowych. Ustawa tworzyła izby skarbowe, urzędy skarbowe podatków i opłat skarbowych, urzędy skarbowe akcyz i monopolów państwowych oraz kasy skarbowe. Przepisy ustawy wyodrębniły urzędy celne, których organizację miały określać osobne przepisy¹¹. Do zadań izb skarbowych należało w szczególności:

⁸ B. Markowski, *Administracja skarbowa w Polsce...*, s. 75.; Idem, *Organizacja władz skarbowych...*, s. 47; A. Lubkiewicz (red.), *Białystok Ilustrowany. Zeszyt pamiątkowy pod redakcją Antoniego Lubkiewicza*, Warszawa 1921, s. 51-52.

⁹ B. Markowski, *Administracja skarbowa w Polsce...*, s. 87.

¹⁰ Ibidem, s. 89-90.

¹¹ Dz.Pr.P.P. 1919 nr 65, poz. 391; Dz.U. 1920 nr 15, poz. 80 i 81; Monitor Polski 1920 nr 59-64.

- 1) nadzór nad podległymi urzędami skarbowymi,
- 2) weryfikowanie prawidłowości i terminowości, wymiaru, uiszczania i ściągania podatków i opłat oraz przychodów z akcyzy i monopolów państwowych,
- 3) wykonywanie czynności dotyczących realizacji budżetu państwa wyznaczone im przez Ministerstwo Skarbu,
- 4) nadzór bezpośredni, jak też pośredni przez urzędy skarbowe nad czynnościami kas skarbowych,
- 5) orzecznictwo w pierwszej instancji, w sprawach nienależących do zakresu działania urzędów skarbowych i w sprawach niezastrzeżonych Ministerstwu Skarbu, a w drugiej i ostatniej instancji w sprawach należących do zakresu działania podległych im urzędów skarbowych¹².

Ustawodawca, tworząc organy administracji skarbowej, zdecydował o utworzeniu specjalistycznych urzędów, które były odpowiedzialne za podatki i opłaty skarbowe oraz akcyzę i monopole. Dopełnieniem systemu stały się odrębne kasy skarbowe.

Artykuł 9. ustawy określił zadania urzędów skarbowych podatków i opłat skarbowych. Do najważniejszych z nich należało:

- 1) wymiar podatków bezpośrednich i opłat skarbowych,
- 2) kontrola i przymusowe ściąganie podatku i opłat skarbowych,
- 3) czuwanie nad przestrzeganiem ustaw podatkowych i stemplowych oraz wymierzanie kary za ich przekroczenie¹³.

Artykuł 10. wyszczególnił natomiast zadania urzędów akcyz i monopolów państwowych. Te specjalistyczne urzędy zajmowały się:

- 1) bezpośrednim nadzorem nad produkcją, transportem, handlem i składami przedmiotów podlegających opłatom akcyzowym lub stanowiącym monopol państwowy,
- 2) nadzorem prawidłowości obliczania i uiszczania należnych skarbowi państwa przychodów z akcyz i monopolów państwowych,
- 3) pociąganiem do odpowiedzialności winnych za nieprzestrzeganie ustawy akcyzowej¹⁴.

W artykule 11. omawianej ustawy określono obowiązki kas skarbowych. Należały do nich:

- 1) pobór i przekaz pieniędzy oraz innych wartości na rachunek skarbu państwa,
- 2) wypłaty nadpłaconych danin państwowych,
- 3) prowadzenie rachunkowości wpływów i wydatków funduszy państwowych¹⁵.

¹² D. Laska, op. cit., s. 40-41.

¹³ Dz.Pr.P.P. 1919 nr 65, poz. 391.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

Pierwsza ustawa skarbowa miała ogólny charakter. W związku z tym niezbędne było wydanie dalszych, uszczegóławiających aktów prawnych, które w sposób precyzyjny określiłyby funkcjonowanie aparatu skarbowego. Proces kształtowania administracji skarbowej był długotrwały z powodu sytuacji geopolitycznej, warunkującej różnice w poszczególnych rejonach kraju. Etap tworzenia struktur administracji był nierozzerwalnie związany z etapem formowania się odrodzonego państwa.

Powstawanie administracji skarbowej w województwie białostockim

Przyjęcie ustawy o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych nie zostało efektywnie powiązane z wydaniem odpowiednich rozporządzeń wykonawczych. Było to spowodowane napiętą sytuacją polityczną, niestabilnością rządów oraz trudną sytuacją gospodarczą. Dopiero powołanie na stanowisko Ministra Skarbu Władysława Grabskiego doprowadziło do przyspieszenia prac nad organizacją lokalnej administracji skarbowej. Kluczowe było wydanie przepisu wprowadzającego oraz rozporządzenia wykonawczego w dniu 30 stycznia 1920 r.¹⁶

Z dniem 1 kwietnia 1920 r., na terenie centralnej Polski, działalność rozpoczęły izby skarbowe, w tym m.in. Izba Skarbowa w Białymstoku. Równocześnie przepis wprowadzający do ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. „O tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych” zakończył działalność Delegacji Ministerstwa Skarbu i podległych im powiatowych inspektorów skarbowych¹⁷. Na czele izby stał dyrektor (prezes od sierpnia 1927 r. do marca 1939 r.) powoływany przez Ministra Skarbu¹⁸.

Pierwszym dyrektorem Izby Skarbowej w Białymstoku był dr Karol Góra, który całą karierę zawodową związał z administracją skarbową i włożył ogrom pracy w jej tworzenie i funkcjonowanie na szczeblu lokalnym i ogólnokrajowym. Urodził się 10 października 1873 r. w Bochni. Lata młodości spędził w Galicji. Ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim (w tej dziedzinie uzyskał później stopień doktora). Po zakończeniu studiów, w 1898 r. związał się z galicyjską administracją skarbową w ramach państwa austro-węgierskiego. Początkowo pracował w Krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie jako praktykant konceptowy i koncypista skarbowy. Następnie został przeniesiony na stanowisko komisarza skarbu w Starostwie w Sokalu. Po wybuchu I wojny światowej, od marca 1915 r. do listopada 1918 r. pracował jako sekretarz i radca skarbowy przy Komendzie Powiatowej w Jędrzejowie (na terenie okupacji austriackiej).

¹⁶ Dz.U. 1920 nr 15, poz. 80 i poz. 81.

¹⁷ Dz.U. 1920 nr 15, poz. 80.

¹⁸ D. Laska, op. cit., s. 41.

W listopadzie 1918 r. objął stanowisko prezesa delegacji Ministerstwa Skarbu na okrąg łomżyński. Funkcję tę piastował do marca 1920 r., tworząc w tym czasie podwaliny administracji skarbowej na obszarze ówczesnego województwa białostockiego. Z dniem 1 kwietnia tegoż roku został dyrektorem zorganizowanej przez siebie Izby Skarbowej w Białymstoku, którą przez następne lata zarządzał. W związku ze zmianami w administracji skarbowej, 12 grudnia 1925 r. został mianowany prezesem Izby Skarbowej w Białymstoku. Piastował to stanowisko do 23 października 1926 r. Tego dnia został mianowany wiceministrem skarbu¹⁹.

Dr Karol Góra – pierwszy dyrektor Izby Skarbowej w Białymstoku

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe.

Siedzibą Izby Skarbowej w Białymstoku była kamienica przy Rynku Kościuszki 7 (obecnie nieistniejąca), należąca do rodziny Horodiszczów. Był to reprezentacyjny, trzypiętrowy budynek, bogato zdobiony charakterystycznymi detalami wykonanymi z żółtej cegły²⁰. Izba zajęła pomieszczenia po byłym hotelu „Belle-Vieu”. Podległe jej instytucje zostały natomiast rozlokowane w różnych częściach miasta²¹.

Od końca 1926 r. do kwietnia 1928 r. pracami administracji skarbowej w województwie białostockim kierował prezes Leopold Petz (zmarł

¹⁹ S. Łoza (red.), *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 220; „Dziennik Białostocki” z 26 października 1926 r.

²⁰ A. Lechowski, *Historia na sobotę. Biust Marszałka*. „Gazeta Wyborcza Białystok” z 26 listopada 2011 r.

²¹ „Dziennik Białostocki” z 25 marca 1920 r.

17 kwietnia 1928 r.).²² Jego następcą został August Franz, który piastował stanowisko prezesa do 31 grudnia 1930 r.²³ Za czasów jego prezesury, w latach 1928–1930, przy ulicy Mickiewicza 3 wybudowano nową siedzibę Izby Skarbowej. Gmach był projektem inż. W. Kołkowskiego, dyrektora biura konstrukcyjnego przy Dyrekcji Robót Publicznych w Wilnie. Projekt zakładał wzniesienie budynku mieszczącego się w zachowawczym, akademickim nurcie architektury polskiej I poł. lat 20. Obiekt ten był elementem większego założenia urbanistycznego, tzw. kolonią urzędniczą, na którą składały się też kamienice przy ul. Świętojańskiej z mieszkaniami naczelników i pracowników lokalnej administracji skarbowej²⁴. Przed zmianą siedziby Izby, 26 stycznia 1929 r. wybuchł groźny pożar kamienicy przy Rynku Kościuszki 7. W wyniku tego wydarzenia, zniszczeniu uległo trzecie piętro, na którym znajdowało się archiwum²⁵ Izby Skarbowej²⁶. 16 marca 1930 r. odbyło się uroczyste otwarcie nowej siedziby Izby Skarbowej w Białymstoku. Uczestniczyło w nim znamienite grono przedstawicieli władz państwowych, samorządowych oraz kościelnych. Szerokim echem wśród mieszkańców Białegostoku odbiła się rezygnacja z przeprowadzenia okolicznościowego bankietu z okazji otwarcia siedziby. Środki, które pochłonęłaby impreza oraz dobrowolna zbiórka wśród pracowników administracji skarbowej zostały przekazane na cele charytatywne i społeczne (m.in. funkcjonowanie domu starców, budowę kościoła św. Rocha, a także Domu Ludowego im. Marszałka Piłsudskiego)²⁷. Powyższa inicjatywa była inspirowana przez Augusta Franza. Prezes Izby Skarbowej był znanym białostockim społecznikiem, m.in. tworzył i piastował funkcję prezesa Wojewódzkiego Towarzystwa Opieki Społecznej „Przystań”²⁸.

Kolejnym prezesem Izby Skarbowej w Białymstoku był Stefan Bruckner. Zarządzał on administracją skarbową w województwie białostockim od 20 października 1931 r.²⁹ Zmarł nagle 25 czerwca 1932 r. podczas pełnienia obowiązków służbowych w Warszawie. Zasługi Stefana Brucknera w zakresie skarbowości zostały uhonorowane Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski³⁰.

²² „Dziennik Białostocki” z 23 grudnia 1926 r.; „Dziennik Białostocki” z 18 stycznia 1927 r.; „Dziennik Białostocki” z 21 kwietnia 1928 r.

²³ Dz.Urz. MS 1931 nr 3, poz. 43.

²⁴ A. Dobroński (red.), *Historia Białegostoku*, Białystok 2012, s. 347-348.

²⁵ Zachowało się niewiele materiałów archiwalnych z działalności Izby Skarbowej w Białymstoku w okresie międzywojennym. W zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku znajduje się zaledwie 307 jednostek archiwalnych, z czego 284 dotyczy akt klasyfikacji gruntów do celów podatkowych. Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej APB), Izba Skarbowa w Białymstoku 1921–1939, sygn. 4/53/0/1-307.

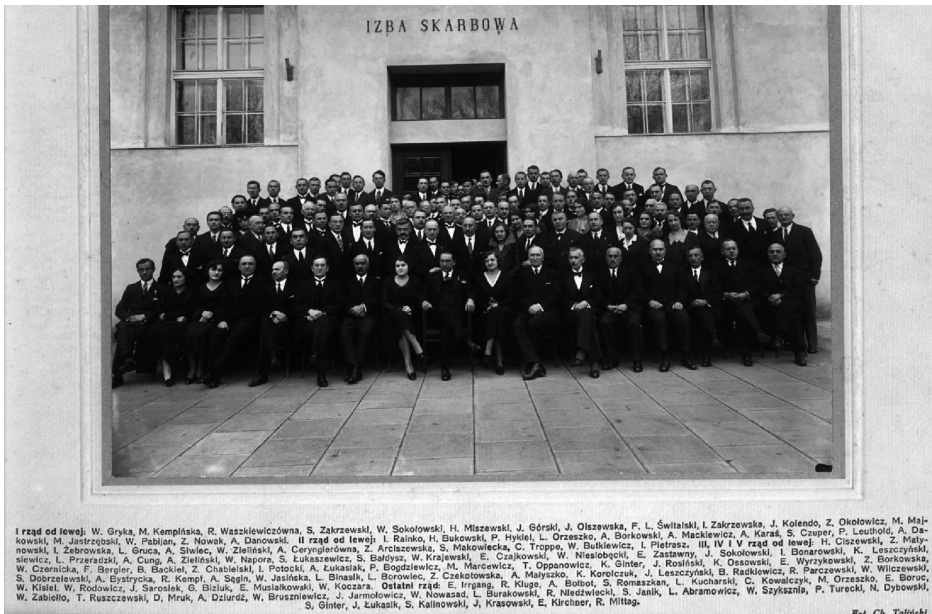
²⁶ „Dziennik Białostocki” z 27 stycznia 1929 r.; „Ilustrowany Kurjer Codzienny” z 28 stycznia 1929 r., nr 28.

²⁷ „Jutrzenka Białostocka” 1930, nr 2.

²⁸ „Głos Obywatela” z 30 marca 1930 r., nr 88.

²⁹ „Głos Ziemi Grodzieńskiej” z 18 października 1931 r., nr 113.

³⁰ „Czasopismo Skarbowe” 1932, nr 7, s. 304.

I rząd od lewej: W. Gryka, M. Kampliska, R. Waszlewiczówna, S. Zakrzewski, W. Sokołowski, H. Mizewski, J. Górski, J. Olszewska, F. L. Światalski, I. Zakrzewska, J. Kołendo, Z. Okołowicz, M. Majkowsk, M. Jastrzębski, W. Pabjan, Z. Nowak, A. Danowski. II rząd od lewej: I. Rainko, H. Bukowski, P. Hysiel, L. Orzeszko, A. Borkowski, A. Mackiewicz, A. Karas, S. Czupier, P. Leubold, A. Dąbrowski, I. Zebrowska, L. Grucha, A. Śliwec, W. Zieliński, A. Ceryglorówna, Z. Arciszewska, S. Makowiecka, C. Troppe, W. Bukiewicz, I. Pietrasz. III, IV i V rząd od lewej: H. Ciszewski, Z. Matynowski, F. Bergler, B. Backiel, Z. Chabielski, I. Potocki, A. Łukasik, P. Bogdziewicz, M. Marcowicz, T. Oppanowicz, K. Głister, J. Roślinski, K. Ożowski, E. Wyrykowski, Z. Ebołowska, S. Dobroszewski, A. Eysztajna, R. Kempel, A. Slegel, W. Jaslińska, L. Binasz, L. Borowicz, Z. Czakołowska, A. Malyszko, K. Korpiczak, J. Leszczyński, B. Radkiewicz, R. Parczewski, W. Wilczewski, W. Kisiel, W. Rodowicz, J. Sarosiek, G. Bizziuk, E. Musiałkowski, W. Koczara. Ostatni rząd: E. Irgang, R. Kluge, A. Bolbot, S. Romaszkan, L. Kucharski, G. Kowalczyk, M. Orzeszko, E. Borow, W. Zabiello, T. Ruzczewski, D. Mruk, A. Dzurzd, W. Bruszniewicz, J. Jarmolowicz, W. Nowasad, L. Burakowski, R. Niedziwicz, S. Janik, L. Abramowicz, W. Szykznila, P. Turecki, N. Dypowski, S. Głister, J. Łukasik, S. Kalinowski, J. Krasowski, E. Kirehsner, R. Mittag.

Urządnicy przed budynkiem Izby Skarbowej w Białymstoku. Zdjęcie wykonane w 1931 r.

Źródło: Izba Administracji Skarbowej w Białymstoku.

W latach 1932–1936 Izłą Skarbową w Białymstoku zarządał dr Adam Piasecki. W trakcie niespełna czteroletniej prezesury udowodnił, że był sprawnym zarządcą administracji skarbowej, któremu los podatników nie był obcy. Dał się też poznać jako aktywny działacz społeczny. Był prezesem III okręgu Związku Strzeleckiego, przewodniczył Związkowi Legionistów w Białymstoku oraz okręgowej strukturze Ligi Morskiej i Kolonialnej. Do jego zasług należało wybudowanie Przystani Wodnej w Augustowie oraz monumentalnego gmachu Domu Strzeleckiego, który został otwarty w obecności Marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. 17 listopada 1936 r. dr Adam Piasecki został przeniesiony na stanowisko prezesa Izby Skarbowej w Nowogródku. W Białymstoku zastąpił go Edward Ratyński, dotychczasowy prezes Izby Skarbowej Grodzkiej w Warszawie³¹.

Zgodnie z rozporządzeniem wykonawczym do ustawy, z dniem 1 kwietnia 1920 r. w każdym powiecie województwa białostockiego, powstał urząd skarbowy podatków i opłat skarbowych oraz kasa skarbowa. Siedzibami tych

³¹ „Przegląd Ostrołęcki” z 29 listopada 1936 r., nr 48.

instytucji były następujące miasta: Augustów, Białystok, Bielsk, Grajewo, Kolno, Łomża, Ostrów, Ostrołęka, Sejny, Sokółka³², Suwałki, Wysokie Mazowieckie³³.

Inaczej kształtowała się kwestia urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych. Miały one zostać zorganizowane w okresie od 1 kwietnia do 30 czerwca 1920 r.³⁴ W okręgu Izby Skarbowej w Białymstoku urzędy skarbowe akcyz i monopolów państwowych powstały w Białymstoku, Łomży i Suwałkach. Urząd w Białymstoku obejmował swym zasięgiem powiaty: białostocki, bielski, wysokomazowiecki i sokólski; urzędowi w Łomży: łomżyński, kolneński, ostrołęcki i ostrowski. W zakresie urzędu w Suwałkach znalazły się powiaty: suwalski, sejneński, augustowski i szczuczynski³⁵.

Schemat organizacyjny administracji skarbowej w woj. białostockim, stan na 1.04.1920 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Organem wykonawczym urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych była Kontrola Skarbowa. Wywodziła się ona ze Straży Skarbowej (*Finanzwache*), która działała na terenie byłego zaboru austriackiego. W lutym 1919 r. ukazało się rozporządzenie Ministrów Apropowizacji i Skarbu, które określiło obowiązki służbowe funkcjonariuszy. Straż Skarbowa na pograniczu spełniała funkcje pomocnicze przy urzędach celnych oraz dokonywała kontroli ruchu

³² Zachowało się 489 jednostek archiwalnych dotyczących działalności Urzędu Skarbowego w Sokółce, 215 stanowią plany zagospodarowania gruntów, 185 dotyczy akt klasyfikacyjnych gruntów do celów podatkowych, pozostałe to: akta osobowe, księga kasowa, pisma różne, sprawy poufne, APB, Urząd Skarbowy w Sokółce 1924–1939, sygn. 4/55/0.

³³ Dz.U. 1920 nr 15, poz. 81.

³⁴ Dz.U. 1920 nr 15, poz. 80.

³⁵ Dz.U. 1920 nr 15, poz. 81.

osobowego i towarowego na drogach. Współdziałała z urzędami skarbowymi przy ściąganiu podatków. W styczniu 1920 r. Minister Skarbu zarządził zmianę nazwy Straży Skarbowej na Kontrolę Skarbową³⁶. Inspektorzy Kontroli Skarbowej mieli siedziby w miastach powiatowych. Początkowo do zadań inspektorów należało sprawowanie kontroli i nadzoru nad przedsiębiorstwami zajmującymi się produkcją, handlem i przechowywaniem wyrobów akcyzowych i monopolowych tj. wyrobów tytoniowych, spirytusowych, loterii państwowych, soli, zapalek, drożdży, wina, piw, kwasu octowego, cukru³⁷.

Zakończenie wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. i zawarcie rozejmu, a następnie traktatu ryskiego unormowały sytuację na Kresach Wschodnich. Rada Ministrów, pod przewodnictwem Wincentego Witosa, wydała 21 marca 1921 r. rozporządzenie o rozciągnięciu mocy obowiązywania ustawy o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych na tereny przyłączone do Polski³⁸. Na tej podstawie Minister Skarbu wydał rozporządzenie o utworzeniu izb skarbowych na obszarze województw: nowogródzkiego, poleskiego i wołyńskiego oraz rozporządzenia o przyłączeniu do okręgu Izby Skarbowej w Białymstoku powiatów: grodzieńskiego, białowieskiego i wołkowyskiego³⁹. W rozporządzeniu postanowiono utworzyć urzędy skarbowe podatków i opłat skarbowych oraz kasy skarbowe w Grodnie⁴⁰ i Wołkowysku. Dodatkowo, utworzono wspólny urząd skarbowy akcyz i monopolów państwowych na powiaty grodzieński i wołkowyski, z siedzibą w Grodnie. Powiat białowieski włączono w okręg Urzędu Skarbowego Podatków i Opłat Skarbowych w Bielsku, zaś w zakresie przepisów akcyzowych i monopolowych do Urzędu Skarbowego Akcyz i Monopolów Państwowych w Białymstoku⁴¹.

³⁶ Rozporządzenie Ministrów Apropowizacji i Skarbu z dnia 5 lutego 1919 r. w przedmiocie stosunków Straży Granicznej od Staży Skarbowej (Dz.Urz. MS 1919 nr 4, poz. 54); Okólnik w sprawie unormowania stosunków Straży Skarbowej do Urzędów Celnich (Dz.Urz. MS 1919 nr 18, poz. 240), Okólnik w sprawie współdziałania Straży Skarbowej przy ściąganiu podatków bezpośrednich (Dz.Urz. MS 1919 nr 18, poz. 242); Rozporządzenie z dnia 26 lipca 1919 r. w sprawie noszenia uniformy, względnie oznak służbowych, (Dz.Urz. MS 1919 nr 21, poz. 307); Komunikat Ministerstwa Skarbu z dnia 30 stycznia 1920 r. w sprawie zmiany nazwy „Straży Skarbowej” na „Kontrolę Skarbową” (Dz.Urz. MS 1920 nr 5, poz. 97).

³⁷ M. Munnich, *Charakterystyka kontroli skarbowej jako organu wykonawczego władz skarbowych w II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Rocznik Nauk Prawnych” 2005, t. 15, nr 2, s. 134.

³⁸ Dz.U. 1921 nr 35, poz. 205.

³⁹ Dz.U. 1921 nr 39, poz. 241 i poz. 243.

⁴⁰ Zachowało się 18 jednostek archiwalnych odnoszących się do działalności Urzędu Skarbowego w Grodnie. Wszystkie to akta klasyfikacji gruntów do celów podatkowych, APB, Urząd Skarbowy w Grodnie 1935–1939, sygn. 4/56/0.

⁴¹ Dz.U. 1921 nr 39, poz. 241.

Reorganizacja struktur aparatu skarbowego latach 1923–1930

W latach 1923–1925 przystąpiono do uporządkowania kwestii organizacji i uprawnień Kontroli Skarbowej. Ustawa z 14 grudnia 1923 r. o uprawnieniach organów wykonawczych władz skarbowych wraz z wydanymi do niej rozporządzeniami z 1925 r. oprócz inspektorów Kontroli Skarbowej, którzy pełnili obowiązki przy każdym urzędzie skarbowym akcyz i monopolów państwowych, powołała podległych im komisarzy i rewidentów. Wyżej wymienione przepisy ustanowiły przy izbach skarbowych rewizorów akcyzowych, których zadaniem był bezpośredni nadzór nad działalnością inspektorów i podległych im organów Kontroli Skarbowej. Oprócz rewizorów akcyzowych wprowadzane w 1925 r. przepisy powołały lotne brygady kontroli skarbowej, które zwalczały przestępczość skarbową, nadzorowały działalność służbą funkcjonariuszy Kontroli Skarbowej i prowadziły ich szkolenia.

Począwszy od 1927 r. nastąpiła kolejna reorganizacja Kontroli Skarbowej. Każdemu inspektorowi tej służby przydzielono obwód kontrolny. Z kolei w obwodach wydzielono rejony, w których obowiązki pełnili komisarze i rewidenti bezpośrednio podlegający inspektorom. Rejony spełniały nadzór nad przedsiębiorstwami produkcji artykułów akcyzowo-monopolowych. Funkcjonariusze tępiłi też nadużycia porządkowe i współdziałali z urzędami skarbowymi⁴².

Proces unifikacji administracji skarbowej na terenie Polski zakończył się dopiero na początku stycznia 1926 r. W związku z tym, że wielokrotnie wprowadzano i zmieniano przepisy, postanowiono, w drugiej połowie 1926 r., w Ministerstwie Skarbu powołać komisję, która przeanalizowała strukturę organizacyjną i funkcjonowanie administracji skarbowej. Efektem pracy tej komisji było Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 czerwca 1927 r. o organizacji i zakresie działania izb skarbowych i podległych izbom urzędów skarbowych. Rozporządzenie to uporządkowało i ujedynolico organizację oraz zakres działań organów skarbowych⁴³. Zgodnie z rozporządzeniem, na czele izby stał prezes mianowany i odpowiedzialny przed Ministrem Skarbu. Izby skarbowe posiadały po pięć wydziałów:

- I. ogólny⁴⁴,
- II. podatków bezpośrednich⁴⁵,
- III. rachunkowo-kasowy,
- IV. akcyz i monopolów państwowych⁴⁶,
- V. opłat skarbowych.

⁴² „Kalendarz Skarbowy 1939”, s. 450.

⁴³ D. Laska, op. cit., s. 47.

⁴⁴ Wydział I zajmował się m.in. sprawami pracowniczymi, APB, sygn. 4/53/0/-/285- 289.

⁴⁵ Wydział II rozpatrywał m.in. odwołania dotyczące podatków gruntowych, APB, sygn. 4/53/0/-/290 – 293.

⁴⁶ W archiwum zachowały się zestawienia i wykazy dotyczące podatków pośrednich, APB, sygn. 4/53/0/-/296 – 305.

W przypadku Izb Skarbowych w Krakowie, Poznaniu i Warszawie utworzono dodatkowy wydział emerytur i rent, zaś w Izbie we Lwowie – wydział emerytur.

W urzędach skarbowych podatków i opłat skarbowych, na czele których stał naczelnik, wyodrębniono następujące działy:

- I. podatku przemysłowego;
- II. dochodowego, wojskowego i majątkowego oraz od kapitałów i rent;
- III. podatków realnych;
- IV. opłat stemplowych oraz podatku spadkowego i od darowizn.

W urzędach skarbowych akcyz i monopolów państwowych, na czele których stał naczelnik akcyzowy, powstały niżej wymienione działy:

- I. administracyjny,
- II. akcyzowo-monopolowy,
- III. karny,
- IV. rachunkowy.

Zgodnie z rozporządzeniem, nadal funkcjonowały kasy skarbowe. Zarządzali nimi wspólnie naczelnicy i główni księgowi. Byli oni solidarnie odpowiedzialni za działanie powyższych instytucji⁴⁷.

W II poł. lat 20., w województwie białostockim dokonano szeregu zmian w strukturze organizacyjnej aparatu skarbowego. W 1924 r. przeniesiono siedzibę inspektora Kontroli Skarbowej z Grajewa do Szczuczyna⁴⁸. Ponadto, w marcu 1925 r. zlikwidowano Urząd Skarbowy Podatków i Opłat Stemplowych oraz Kasę Skarbową w Sejnach, co miało związek z likwidacją powiatu sejneńskiego. Ich kompetencje przejęły: urząd skarbowy oraz kasa skarbową zlokalizowane w Suwałkach⁴⁹. W tym samym okresie zlikwidowano Urząd Skarbowy Akcyz i Monopolów Państwowych w Suwałkach, którego zadania na obszarze powiatów augustowskiego, sejneńskiego i suwalskiego przejął urząd w Grodnie. Powiat szczuczynski włączono w rejon urzędu w Łomży⁵⁰. W styczniu 1927 r. zdecydowano o utworzeniu ekspozytury w Siemiatyczach bielskiego urzędu skarbowego. Obejmowała ona następujące gminy: Siemiatycze, Drohiczyń, Ciechanowiec, Mielnik, Milejczyce, Kąty, Narojki, Radziwiłłówka, Rudka, Skorzec, Grodzisk i Widzgowo. Funkcjonowała ona do 1 kwietnia 1928 r. W połowie lat 30. powróciła kwestia powołania Urzędu Skarbowego w Siemiatyczach. Ostatecznie, decyzją Ministra Skarbu urząd utworzono 1 kwietnia 1935 r.⁵¹ W marcu 1927 r. dokonano podziału Urzędu Skarbowego Podatku i Opłat Stemplowych w Białymstoku na dwa urzędy: jeden na miasto

⁴⁷ Dz.U. 1927 nr 66, poz. 588.

⁴⁸ Dz.Urz. MS 1924 nr 16, poz. 391.

⁴⁹ Dz.U. 1924 nr 117, poz. 1052; Dz.U. 1925 nr 9, poz. 68.

⁵⁰ Dz.U. 1925 nr 13, poz. 91.

⁵¹ Dz.Urz. MS 1926 nr 34, poz. 361; Dz.Urz. MS 1928 nr 12, poz. 167; Dz.U. 1935 nr 16, poz. 88.

Białystok, drugi na obszar powiatu białostockiego, oba z siedzibą w Białymstoku. W kwietniu 1929 r. dokonano ponownego podziału urzędu skarbowego na teren miasta Białystok na I i II Urząd Skarbowy. Białystok podzielono linią biegnącą od depo kolejowego do ulicy św. Rocha, dalej ulicami św. Rocha, Lipową, Rynkiem Kościuszki, następnie ulicami Sienkiewicza, Warszawską, Nowowarszawską i Dojnowską, aż do granic miasta. Część miasta, położona na północ od tej linii, stanowiła terytorialny obszar działania I Urzędu Skarbowego Podatku i Opłat Skarbowych. Zaś ta położona na południe, była właściwością miejscową II Urzędu Skarbowego w Białymstoku. W związku z powyższym, urząd na obszar powiatu białostockiego, stał się III Urzędem Skarbowym⁵². W tym samym czasie w Grodnie, w miejsce jednego utworzono dwa urzędy skarbowe podatków i opłat skarbowych – jeden dla miasta Grodna, drugi dla powiatu grodzieńskiego, oba z siedzibą w Grodnie⁵³.

Modernizacja skarbowości w województwie białostockim w latach 30. XX w.

Na przełomie lat 20. i 30. XX w. gospodarkę światową i krajową trawił wielki kryzys. Dochody Skarbu Państwa drastycznie zmniejszyły się, zaś egzekucja danin publicznych, dotychczas przysługująca różnym władzom i instytucjom, stała się nieefektywna. Podatnikom doskwierała swoista rywalizacja organów egzekucyjnych. W tym współzawodnictwie Skarb Państwa często zajmował ostanie miejsce i zazwyczaj nie był w stanie pobrać należności od podatnika. Konieczne stało się uporządkowanie systemu poborczego i oddanie go pod jedno kierownictwo.

Pierwszym etapem zmian była likwidacja kas skarbowych. Ich zadania przejęły działy rachunkowo-kasowe w ramach urzędów skarbowych. Dotychczasowe urzędy skarbowe podatków i opłat skarbowych stały się urzędami skarbowymi. Od 1932 r. nastąpiło przejście egzekucji administracyjnej przez władze skarbowe. W tym czasie jedynie urzędy skarbowe posiadały kompetencje do ściągania wszelkich danin publicznych. W wyniku zmian pozostałe instytucje, np. urzędy miejskie, zostały zmuszone do egzekucji swych należności za pośrednictwem organów administracji skarbowej, poszerzając tym samym ich właściwość rzeczową⁵⁴.

W wyniku reform, polska administracja skarbowa otrzymała skoordynowany ustrój aparatu wymiarowo-egzekucyjnego, dostosowany do potrzeb gospodarczych i politycznych kraju. Problemem nierozwiązanym został brak

⁵² Dz.Urz. MS 1927 nr 12, poz. 140; Dz.U. 1929 nr 62, poz. 474.

⁵³ Dz.Urz. MS 1929 nr 25, poz. 278.

⁵⁴ Dz.U. 1931 nr 77, poz. 613; Kalendarz Skarbowy, op. cit., s. 451.

spójnego i jednolitego zbioru praw materialnych, decydującego o skuteczności działań administracji skarbowej. Przełom w tym zakresie nastąpił dopiero w marcu 1934 r., kiedy uchwalono ustawę – Ordynację podatkową. Aktem tym ujednolicono przepisy podatkowe, które dotychczas regulowały rozmaite ustawy i rozporządzenia, często sprzecznie interpretowane przez różne izby i urzędy skarbowe⁵⁵.

W 1933 r. wprowadzono kolejne zmiany w organizacji Kontroli Skarbowej. W wyniku reform brygady lotnej kontroli skarbowej przeniesiono z izb skarbowych do urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych. Zadaniem brygad lotnej kontroli skarbowej było zwalczanie przestępczości akcyzowo-monopolowej oraz kontrola obrotu handlowego tymi artykułami⁵⁶. Powyższa formacja była umundurowana i uzbrojona, dopuszczalne było też realizowanie czynności służbowych w sposób niejawnym. Sposób organizacji służby, zadania oraz uprawnienia, w tym dochodzeniowo-śledcze, powodowały, że brygady lotnej kontroli skarbowej można było określić mianem „policji skarbowej”⁵⁷. Pod koniec lat 30. ubiegłego stulecia nastąpiły kolejne zmiany w organach wykonawczych aparatu skarbowego, jednakże ich zakres nie wpłynął zasadniczo na sposób realizowanych zadań. Najistotniejszą z nich, o której warto wspomnieć, było utworzenie nowej formacji – Ochrony Skarbowej, która zastąpiła i przejęła dotychczasowe kompetencje brygad kontroli skarbowej⁵⁸.

W 1933 r. na obszarze województwa białostockiego istniały trzy urzędy skarbowe akcyz i monopolów państwowych. Ich siedzibami były: Białystok, Grodno i Łomża. W ramach białostockiego urzędu skarbowego akcyz i monopolów państwowych istniał jeden rejon kontrolny. Swym zasięgiem obejmował powiaty białostocki, sokólski i bielski (w 1937 r. wydzielono bielski rejon kontrolny pokrywający się z powiatem). Natomiast w grodzieńskim urzędzie istniały trzy rejony kontroli: Grodno, Wołkowysk i Suwałki. Największy – grodzieński, obejmował oprócz miasta Grodno i powiatu grodzieńskiego, powiat augustowski. W ramach urzędu w Łomży również istniały trzy rejony: łomżyński na powiaty szczuczyński i łomżyński oraz ostrowski i ostrołęcki. W 1937 r. wydzielono czwarty rejon kontrolny w powiecie szczuczyńskim⁵⁹.

W 1931 r. zlikwidowano powiat kolneński, wygaszając tym samym Urząd Skarbowy w Kolnie. Jego dotychczasową właściwość miejscową dla gmin: Kolno, Jedwabne, Stawiski, Czerwone, Mały Płock, Rogienice, przejął Urząd Skarbowy w Łomży, zaś dla gmin: Turośl i Gawryły – Urząd Skarbowy w Ostrołęce⁶⁰.

55 K. Laska, op. cit., s. 49.

56 Kalendarz Skarbowy, op. cit., s. 450.

57 M. Munnich, op. cit., s. 137-138.

58 Ibidem, s. 140-141.

59 Dz.Urz. MS 1933 nr 27, poz. 244; Dz.Urz. MS 1937 nr 11, poz. 367; Dz.Urz. MS 1938 nr 9, poz. 216.

60 Dz.U. 1932 nr 3, poz. 18; Dz.U. 1932 nr 20, poz. 148.

W 1938 r. Rada Ministrów, na wniosek ówczesnego Ministra Skarbu Eugeniusza Kwiatkowskiego, przyjęła rozporządzenie o ustaleniu właściwości terytorialnej i siedzibach izb skarbowych. Zdecydowano, że zasięg działalności izb skarbowych powinien pokrywać się z podziałem administracyjnym kraju. Wyjątek od tej reguły stanowiły jedynie Izby Skarbowe w Warszawie i Lwowie. Rozporządzeniem tym potwierdzono, że właściwością terytorialną Izby Skarbowej w Białymstoku jest województwo białostockie⁶¹. Dlatego reforma administracyjna, przeprowadzana w latach 1938–1939, miała wpływ na strukturę organizacyjną podległych izbie urzędów skarbowych. Z dniem 1 kwietnia 1939 r., z obszaru województwa białostockiego odłączono powiaty: ostrołęcki, ostrowski i łomżyński, co skutkowało przeniesieniem urzędów skarbowych dla tych powiatów do Izby Skarbowej Okręgowej w Warszawie. Jednocześnie zdecydowano o likwidacji Urzędu Skarbowego Akcyz i Monopolów Państwowych w Łomży. Uznano, że korzystniejszą lokalizacją będzie Ostrów Mazowiecka. Powiat szczuczyński, który pozostał w granicach województwa białostockiego, a był rejonem kontrolnym urzędu w Łomży, został włączony do obwodu kontrolnego Urzędu Skarbowego Akcyz i Monopolów Państwowych w Białymstoku⁶². Ostatnim elementem związanym zarówno ze zmianami w administracji terytorialnej, jak i powołaniem Ochrony Skarbowej, było zarządzenie Ministra Skarbu o ustaleniu właściwości miejscowej i siedzib brygad Ochrony Skarbowej oraz ich oddziałów. W Izbie Skarbowej w Białymstoku utworzono trzy brygady. Ich siedziby umiejscowiono w: Białymstoku, Grodnie i Bielsku Podlaskim⁶³. Białostocka Brygada Ochrony Skarbowej zlokalizowana była, wspólnie z Urzędem Skarbowym Akcyz i Monopolów Państwowych, w budynku przy ulicy Kilińskiego 23 (obecnie nieistniejący)⁶⁴.

Schemat organizacyjny administracji skarbowej w woj. białostockim, stan na 1.04.1939 r.

Źródło: opracowanie własne.

⁶¹ Dz.U. 1938, nr 6, poz. 35; Dz.Urz. MS 1938 nr 4, poz. 89.

⁶² Dz.U. 1938, nr 27, poz. 240; Dz.U. 1939 nr 14, poz. 85.

⁶³ Dz.Urz. MS 1939 nr 9, poz. 216.

⁶⁴ J. Oniszczyk, T. Wiśniewski, *Białystok między wojnami. Opowieść o życiu miasta 1918–1939*, Łódź 2011, s. 18.

Zakończenie

Proces formowania administracji skarbowej przebiegał w bardzo trudnych warunkach społeczno-ekonomicznych. W pierwszych latach II Rzeczypospolitej pilna potrzeba zapewnienia dochodów budżetowych była powodem przyjęcia tymczasowych rozwiązań. Jednakże już w latach 20. XX w. zaczął funkcjonować własny i uwzględniając warunki, w których został stworzony, dosyć spójny system organów podatkowych. Przyjęcie Ordynacji podatkowej w 1934 r. zdecydowanie poprawiło efektywność funkcjonowania administracji skarbowej. Jednakże okres dojrzewania systemu podatkowego w Polsce przerwał wybuch II wojny światowej.

Dwudziestoletni proces formowania administracji skarbowej w województwie białostockim można potraktować jako sukces. Stworzono strukturę organizacyjną, która była dostosowywana do zmieniających się potrzeb państwa i obywateli, dzięki czemu w coraz efektywniejszy sposób dokonywano poboru podatków. Zorganizowanie i funkcjonowanie aparatu skarbowego przyczyniło się do stworzenia wyspecjalizowanych kadr na poziomie lokalnym, co m.in. wpłynęło na formowanie się inteligencji w Białymstoku i regionie. Napływ urzędników, często dobrze wykształconych, oddziaływał na elity młodego ośrodka miejskiego, jakim był Białystok. Działalność takich osób jak: dr Karol Góra, August Franz, Stefan Bruckner, czy dr Adam Piasecki pozwoliła nie tylko utworzyć sprawną administrację skarbową w województwie, ale także wesprzeć mieszkańców regionu w działaniach przełamujących złą sytuację gospodarczą (pomoc w zapewnieniu aprowizacji oraz działania ograniczające skutki bezrobocia). Funkcjonowanie administracji skarbowej w Białymstoku miało również wymiar państwowotwórczy, szczególnie istotny w okresie II Rzeczypospolitej.

W analizowanym okresie wybudowano nowoczesną siedzibę Izby Skarbowej w Białymstoku przy ulicy Mickiewicza. Ta inwestycja, wraz z nowym zespołem gmachów publicznych oraz kolonią urzędniczą, znacząco wpłynęła na modernizację przestrzeni miejskiej. Podkreślało to również wagę administracji skarbowej na poziomie lokalnym. Skupienie w jednym miejscu instytucji było zarówno udogodnieniem dla pracy urzędniczej, jak i podatników.

Zdaniem autorów, przeprowadzone analizy pozwoliły na realizację celu empirycznego. Udało się dotrzeć do materiału badawczego i zrekonstruować proces formowania administracji skarbowej w okresie międzywojennym.

Ważne jest prowadzenie dalszych badań, ponieważ w literaturze przedmiotu zauważalny jest brak wielu tematów związanych z administracją skarbową, m.in. materiałów ukazujących codzienną pracę urzędników. Służebną rolą nauki dla praktyki społecznej powinno być również wspieranie budowania etosu

współczesnej skarbowości w oparciu o rzetelną wiedzę historyczno-prawną z odniesieniami do przeszłych i współczesnych fragmentów rzeczywistości społecznej, jaką jest funkcjonowanie administracji w społeczeństwie i dla społeczeństwa.

Bibliografia

Materiały archiwalne

Archiwum Państwowe w Białymstoku, Zespół akt 4/53/0 Izba Skarbowa w Białymstoku 1921–1939.

Archiwum Państwowe w Białymstoku, Zespół Akt 4/55/0 Urząd Skarbowy w Sokółce 1924–1939.

Archiwum Państwowe w Białymstoku, Zespół akt 4/56/0 Urząd Skarbowy w Grodnie 1935–1939.

Grajewska Izba Historyczna, Zespół archiwalny historii miasta.

Dzienniki Ustaw, Dzienniki Urzędowe

Komunikat Ministerstwa Skarbu w sprawie uruchomienia w Siemiatyczach ekspozytury bielskiego Urzędu Skarbowego Podatków i Opłat Skarbowych (Dz.Urz. MS 1926 nr 34, poz. 361).

Komunikat Ministerstwa Skarbu w sprawie zmiany nazwy Straży Skarbowej na Kontrolę Skarbową (Dz.Urz. MS 1920 nr 5, poz. 97).

Komunikat o zwinięciu ekspozytury w Siemiatyczach bielskiego Urzędu Skarbowego Podatków i Opłat Skarbowych (Dz.Urz. MS 1928 nr 12, poz. 167).

Komunikat w sprawie przeniesienia siedziby Inspektora Kontroli Skarbowej z Grajewa do Szczuczyna (Dz.Urz. MS 1924 nr 16, poz. 391).

Okólnik w sprawie unormowania stosunku Straży Skarbowej do Urzędów Celnych (Dz.Urz. MS 1919 nr 18, poz. 240).

Okólnik w sprawie współdziałania Straży Skarbowej przy ściąganiu podatków bezpośrednich (Dz.Urz. MS 1919 nr 18, poz. 242).

Przepis wprowadzczy do ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. „O tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych” (Dz.U. 1920 nr 15, poz. 80).

Rozporządzenie Ministerstwa Skarbu w sprawie noszenia uniformu, względnie oznak służbowych (Dz.Urz. MS 1919 nr 21, poz. 307).

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 17 stycznia 1925 r. o zwinięciu Kasy Skarbowej w Sejnach (Dz.U. 1925 nr 9, poz. 68).

- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 czerwca 1927 r. o organizacji i zakresie działania izb skarbowych i podległych izbom urzędów skarbowych (Dz.U. 1927 nr 66, poz. 588).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 kwietnia 1929 r. w sprawie zmian w organizacji urzędów skarbowych podatków i opłat skarbowych oraz komisji szacunkowych do spraw podatków dochodowego i przemysłowego w okręgu administracyjnym Izby Skarbowej w Białymstoku (Dz.Ur. MS 1929 nr 25, poz. 278).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 21 stycznia 1925 r. w przedmiocie zwinienia Urzędu Skarbowego Akcyz i Monopolów Państwowych w Suwałkach (Dz.U. 1925 nr 13, poz. 91).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 25 kwietnia 1921 r. w przedmiocie przyłączenia powiatów: grodzieńskiego, wołkowyskiego i białowieskiego do okręgu Izby Skarbowej w Białymstoku i utworzenia w nich urzędów skarbowych (Dz.U. 1921 nr 39, poz. 241).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 28 kwietnia 1921 r. w przedmiocie utworzenia izb skarbowych na obszarze ziem, objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisaną w Rydze dnia 12 października 1920 r. (Dz.U. 1921 nr 39, poz. 243).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 8 marca 1927 r. w sprawie zmiany organizacji urzędów skarbowych podatków i opłat skarbowych oraz komisji szacunkowej do podatku dochodowego i przemysłowego w okręgu Izby Skarbowej w Białymstoku (Dz.Ur. MS 1927 nr 12, poz. 140).
- Rozporządzenie Ministrów Aprowizacji i Skarbu z dnia 5 lutego 1919 r. w przedmiocie stosunków Straży Granicznej do Straży Skarbowej (Dz.Ur. MS 1919 nr 4, poz. 54).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 marca 1921 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych na ziemi przyłączone do Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 r. (Dz.U. 1921 nr 35, poz. 205).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 1938 r. o ustalenie właściwości terytorialnej i siedzib izb skarbowych (Dz.Ur. MS 1938 nr 4, poz. 89).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 grudnia 1924 r. o zniesieniu powiatu sejneńskiego (Dz.U. 1924 nr 117, poz. 1052).
- Rozporządzenie wykonawcze do ustawy o organizacji władz i urzędów skarbowych na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego i warszawskiego, wydane na zasadzie art. 12, 13 i 15 ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. (Dz.U. 1920 nr 15, poz. 81).
- Ruch służbowy w Ministerstwie Skarbu w miesiącach listopadzie i grudniu 1930 r. (Dz.Ur. MS 1931 nr 3, poz. 43).
- Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 65, poz. 391).

- Zarządzenie Ministra Skarbu w sprawie ustalenia granic i siedzib rejonów kontrolnych w organizacji kontroli skarbowej (Dz.Urz. MS 1933 nr 27, poz. 244).
- Zarządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 kwietnia 1937 r. o ustaleniu granic i siedzib rejonów oraz ich oddziałów w organizacji kontroli skarbowej (Dz.Urz. MS 1937 nr 11, poz. 367).
- Zarządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 marca 1939 r. o ustaleniu właściwości miejscowej i siedzib brygad ochrony skarbowej oraz ich oddziałów (Dz.Urz. MS 1939 nr 9, poz. 216).
- Zarządzenie Ministra Skarbu z dnia 28 marca 1938 r. o ustaleniu granic i siedzib rejonów oraz ich oddziałów w organizacji kontroli skarbowej (Dz.Urz. MS 1938 nr 9, poz. 216).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 kwietnia 1929 r. w sprawie zmian w organizacji urzędów skarbowych podatków i opłat skarbowych oraz komisji szacunkowych do spraw podatków dochodowego i przemysłowego na obszarze miasta Białegostoku (Dz.U. 1929 nr 62, poz. 474).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 13 sierpnia 1931 r. o organizacji i zakresie działania izb i urzędów skarbowych (Dz.U. 1931 nr 77, poz. 613).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1931 r. w sprawie zniesienia powiatu kolneńskiego w województwie białostockim (Dz.U. 1932 nr 3, poz. 18).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 3 marca 1932 r. w sprawie zmian w organizacji urzędów skarbowych oraz komisji szacunkowych do spraw podatków dochodowego i przemysłowego w okręgu administracyjnym Izby Skarbowej w Białymstoku (Dz.U. 1932 nr 20 poz. 148).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 22 lutego 1935 r. w sprawie zmian w organizacji urzędów skarbowych w okręgu administracyjnym Izby Skarbowej w Białymstoku (Dz.U. 1935 nr 16 poz. 88).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 1938 r. o ustaleniu właściwości terytorialnej i siedzib Izb Skarbowych (Dz.U. 1938 nr 6, poz. 35).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o zmianie granic województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego i warszawskiego (Dz.U. 1938 nr 27, poz. 240).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 13 lutego 1939 r. o zmianach w organizacji niektórych urzędów skarbowych akcyz i monopolów państwowych w okręgach administracyjnych Izb Skarbowych w Białymstoku, Kielcach, Lublinie, Łodzi i Okręgowej w Warszawie (Dz.U. 1939 nr 14, poz. 85).
- Tymczasowe przepisy o sposobie pobierania przychodów i dokonywania wydatków przez władze i urzędy państwowe z dnia 26 stycznia 1920 r. (M.P. 1920 nr 59-64).

Czasopisma i prasa

- „Czasopismo Skarbowe” 1932, nr 7.
- „Dziennik Białostocki” z 25 marca 1920 r.
- „Dziennik Białostocki” z 26 października 1926 r.

- „Dziennik Białostocki” z 23 grudnia 1926 r.
„Dziennik Białostocki” z 18 stycznia 1927 r.
„Dziennik Białostocki” z 21 kwietnia 1928 r.
„Dziennik Białostocki” z 27 stycznia 1929 r.
„Głos Białostocki” z 25 marca 1920 r.
„Głos Obywatela” z 30 marca 1930 r., nr 88.
„Głos Ziemi Grodzieńskiej” z 18 października 1931 r., nr 113.
„Jutrzenka Białostocka” 1930, nr 2.
„Kalendarz Skarbowy 1939”.
„Kuryer Codzienny” z 28 stycznia 1929 r., nr 28.
„Przegląd Ostrołęcki” z 29 listopada 1936 r., nr 48.

Literatura

- Davies N., *Boże Igrzysko. Historia Polski*, Kraków 2005.
- Grata P., *Monopole skarbowe w polityce podatkowej Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2009.
- Dobroński A. (red.), *Historia Białegostoku*, Białystok 2012.
- Laska D., *Polska administracja skarbowa w latach 1918–2008. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2017.
- Lechowski A., *Historia na sobotę. Biust Marszałka*, „Gazeta Wyborcza Białystok” z 26 listopada 2011 r.
- Lubkiewicz A. (red.), *Białystok Ilustrowany. Zeszyt pamiątkowy pod redakcją Antoniego Lubkiewicza*, Warszawa 1921.
- Łoza S. (red.), *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938.
- Markowski B., *Administracja skarbowa w Polsce*, Warszawa 1931.
- Markowski B., *Organizacja władz skarbowych*, [w:] *Odrodzona skarbowość polska: zarys historyczny*, Warszawa 1931.
- Munnich M., *Charakterystyka kontroli skarbowej jako organu wykonawczego władz skarbowych w II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Rocznik Nauk Prawnych” 2005, t. 15, nr 2.
- Oniszczuk J., Wiśniewski T., *Białystok między wojnami. Opowieść o życiu miasta 1918–1939*, Łódź 2011.
- Wiesenberg H., *Wspomnienia z 1917–18 r.*, [w:] *Odrodzona skarbowość polska: zarys historyczny*, Warszawa 1931.

STRESZCZENIE**Proces formowania administracji skarbowej w województwie białostockim w okresie międzywojennym**

Kształtowanie się administracji skarbowej, w odrodzonej po I wojnie światowej Rzeczypospolitej, przebiegało w wyjątkowo trudnej sytuacji ekonomiczno-społeczno-politycznej. W teorii, państwo powinno najpierw stworzyć własny system podatkowy, a następnie organy odpowiedzialne za pobieranie danin. Brak środków w budżecie odrodzonej Polski spowodował, że początkowo zdecydowano o powołaniu władz, które oparły pobieranie podatków na przepisach państw zaborczych. W 1919 r. władze w Warszawie postanowiły zunifikować system podatkowy i wdrożyć własny model administracji skarbowej. Pierwszą ustawę skarbową uchwalono już 31 lipca 1919 r. Miała ona charakter ogólny i początkowo nie była efektywnie wykorzystana. Powołanie na stanowisko Ministra Skarbu Władysława Grabskiego przyczyniło się do przyspieszenia prac nad organizacją lokalnej administracji skarbowej. Kluczowe było wydanie przepisu wprowadczego oraz rozporządzenia wykonawczego 30 stycznia 1920 r. Lata 20. XX w. były okresem dostosowania struktury organizacyjnej do potrzeb systemu poboru podatków. Kolejna dekada to czas modernizacji skarbowości. Uporządkowano aparat wymiarowo-egzekucyjny oraz ujednolicono przepisy podatkowe poprzez uchwalenie Ordynacji podatkowej. Proces formowania administracji skarbowej okazał się sukcesem również na poziomie lokalnym. Pozytywnie wpłynął także na rozwój Białegostoku jako ośrodka administracyjnego. Napływ kadry urzędniczej, często dobrze wykształconej, oddziaływał na formowanie się elit intelektualnych miasta i regionu. Skuteczność działań administracji skarbowej nie byłaby możliwa bez wyjątkowego zaangażowania osób lokalnie wdrażających politykę skarbową na poziomie lokalnym. Do takich osób należy zaliczyć m.in.: dr. Karola Górę, Augusta Franza, Stefana Brucknera, dr. Adama Piaseckiego.

SUMMARY**The Beginnings of the Tax Administration in Białystok Province during the Years between the Two World Wars**

The formation of the tax administration in the Republic of Poland reborn after World War I took place in an exceptionally difficult economic, social and political situation. In theory, the state should first create its own tax system, and then the authorities responsible for collecting taxes. Due to the lack of funds in the budget of the newly created Poland, it was decided that authorities would be appointed to collect taxes based on the regulations of the partitioning powers. In 1919, the authorities in Warsaw decided to unify the tax system and implement their own tax administration model. The first tax law was passed on July 31, 1919. It was of a general nature and

was not used effectively. The appointment of Władysław Grabski as the Minister of the Treasury contributed to the acceleration of work on the organization of local tax administration. The issuing of the introductory regulation and the executive regulation on January 30, 1920 was very important. In the 1920s the organizational structure was adjusted to the needs of the new tax system. The next decade is a time of modernization of the tax administration. "Ordynacja Podatkowa" was passed, so tax regulations were unified. The process of forming the tax administration turned out to be a success at the local level. It also had a positive impact on the development of Białystok as an administrative center. The influx of clerical staff, often well-educated, influenced the formation of the intellectual elites of the city and the region. This effectiveness would not be possible without the exceptional involvement of people such as: dr Karol Góra, August Franz, Stefan Bruckner, dr Adam Piasecki.